

A Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája füzeteinek és rekordjainak szolgáltatása az Interneten

1. Bevezetés

A „Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiája” (a továbbiakban: MNB füzetek) az Országos Széchényi Könyvtár által közreadott félhavonta megjelenő folyóirat, amely az Egységes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control – UBC) alapelveinek megfelelően folyamatosan és teljeskörűen közli a Magyarországon megjelenő könyvek és könyvjellegű dokumentumok hiteles leírásait az érvényes nemzeti és nemzetközi szabványok, szabályzatok alapján. Az idén ötvenkettedik évfolyamánál tartó folyóirat az Országos Széchényi Könyvtár egyik legfontosabb és legpatinásabb központi szolgáltatása. Az MNB füzetek előállításának módja az évek során sokat változott: az első évtizedek kezdetleges manuális eljárásait, amelyben a csúcstechnológiát az IBM gömbfejes írógép jelentette, 1978-ban számítógépes rendszer váltotta fel, és talán az első olyan folyóirat volt Magyarországon, amely számítógépes adatbázisból teljesen automatikus szerkesztéssel, elektronikus szedéssel készült. A számítógépes rendszer elemei az évek során folyamatosan korszerűsödtek, új típusú szolgáltatások indultak, mint a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek CD-ROM adatbázisa vagy a bibliográfiai adatrekordok szolgáltatása mágnesszalagon és floppy-n. Mindez azonban az MNB füzetek karakterét igazából nem érintette: a teljességre és pontosságra, a szabványok következetes betartására való törekvés, a szűkös anyagi lehetőségek által is behatárolt puritán, mondhatnánk szegényes külső megjelenés és a sajnálatosan szűkkörű, könyvtárosokra, kutatókra korlátozódó olvasótábor és ennek megfelelően kisszámú előfizető jellemzi mind a mai napig. Reményeink szerint ebben áttörést az utóbbi hónapok fejlesztésének eredménye, nevezetesen az MNB füzetek Interneten keresztül elérhető elektronikus változata fog hozni.

2. Az MNB mint elektronikus folyóirat

Az elektronikus MNB füzet az Országos Széchényi Könyvtárban, IBM számítógépen, DOS/VSE operációs rendszerben üzemelő DOBIS/LIBIS rendszerrel feldolgozott, az esedékes MNB füzethez a bibliográfiai szerkesztőség által hitelesített, a bibliográfiai adatszolgáltatáshoz előállított HUNMARC rekordokból készül. Tartalmában és gyakoriságában tehát megegyezik a nyomtatott alapkiadással, annak egy más megjelenési formája. Az újdonság és folytonosság kettős-

sége kifejezésre jut a címlapon is: új ISSN számmal, új számozással indul az elektronikus változat, címe azonban a nyomtatott alapkiadásétól csak a „WWW” kiegészítőben tér el, számozási adatában pedig megjelenik az alapkiadás párhuzamos évfolyam- és füzetszáma is (1. évfolyam 1. szám = 52. évfolyam 12. füzet). Elsődleges célja az, hogy az Interneten való közzététel lehetőségeit kihasználva az eddigiéknél szélesebb körben, gyorsabban és vonzóbb formában nyújtson **kurrens tájékoztatást** a mindenkori utolsó lezárt félhónapban bibliográfiailag feldolgozott új magyar könyvtermésről. Az MNB kiadványokat eddig is használók mellett olyan új olvasókat szeretne meghódítani, akikben van érdeklődés a magyar könyvkiadás iránt, és akik talán eddig is átlapozták volna olykor-olykor az MNB füzeteket, ha azokhoz könnyebben hozzáfértek volna, vagy azok létezéséről egyáltalán tudomást szereztek volna. Az elektronikus MNB természetesen nem helyettesíti, csak kiegészíti az OSZK egyéb számítógépes szolgáltatásait, gondolunk itt a teljeskörű tájékozódás, a sokszempontú keresés lehetőségét nyújtó NEKTÁR adatbázis on-line olvasói katalógusára, vagy a két évtized magyar könyvtermését átfogó CD adatbázisra.

Az új szolgáltatás kialakításakor legfőbb szempontunk az volt, hogy az lehetőleg minél szélesebb körben keltsen (kelthessen) érdeklődést. Ehhez szükségesnek tartottuk, hogy a szolgáltatás

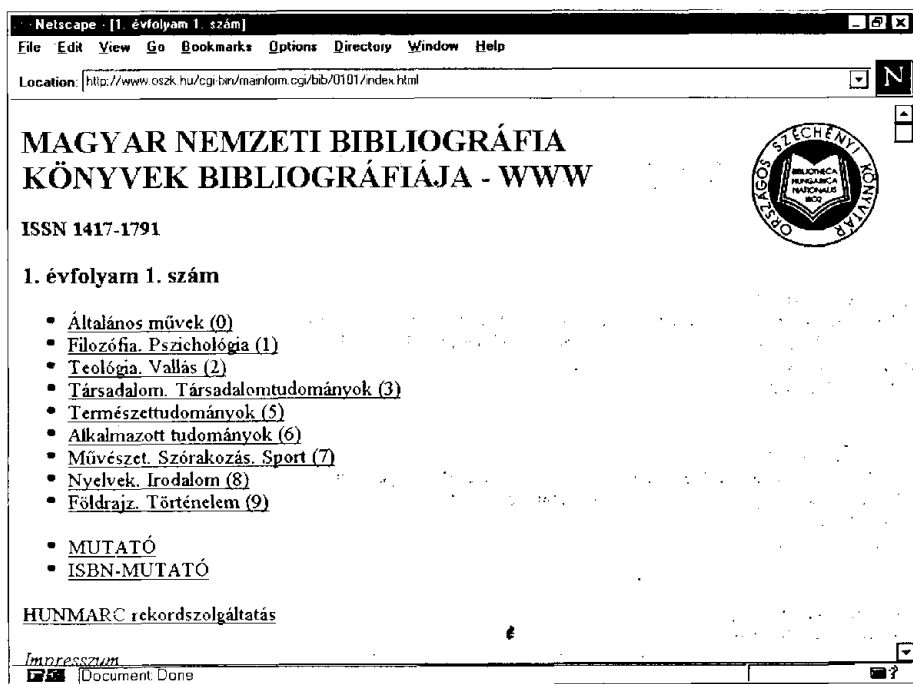
- ingyenes legyen,
- a világhálózaton elterjedt, jól ismert szoftver bázisra épüljön,
- az információ megjelenítési módja és kezelése világos, egyszerű,
- használata pedig olcsó legyen.

Az első követelmény a szolgáltatás jellegéből fakad. Hogy ennek eleget lehessen tenni, arra törekedtünk, hogy a szolgáltatás biztosítása – az elektronikus folyóiratot előállító programok megírásának egyszerű ráfordításán túl – viszonylag kevés többletköltséggel járjon, a rendelkezésre álló hardver és szoftver környezetre, a már feldolgozott adatokra és feldolgozási folyamatokra épüljön, külön adatbevitelt vagy bármiféle módosítást a meglévő feldolgozási folyamatban ne igényeljen.

A második szempontot szem előtt tartva az Interneten közzétett MNB füzetek a szabványosnak tekinthető **HTML** (HyperText Markup Language) dokumentumok formájában készülnek, így a világhálózaton legjobban elterjedt, különféle környezetekben (Windows, UNIX, OS/2) futó böngésző programok (Netscape Browser, Microsoft Internet Explorer, Mosaic stb.) egyaránt kezelni tudják.

Az említett böngésző programok valamelyikével beolvasott MNB füzet a **hagyományos bibliográfiákra emlékeztető, könnyen olvasható** formában jelenik meg a felhasználó képernyőjén. Fő részei: a címlap, a szakrendi rész és a betűrendes, valamint az ISBN mutató.

A **címlap** (1. sz. ábra) a szokásos adatok mellett feltünteti a további részeket, így a szakrendi részt alkotó kilenc szakfejezet elnevezését és a mutatókat. Ezek bármelyikét kiválasztva a megfelelő rész jelenik meg a képernyőn. Ugyancsak a címlaphoz kapcsolódnak az egyéb kisebb dokumentumok, így a felhasználói útmutató (súgó) és az impresszum adatai. A címlapról hívható fel a későbbiekben ismertetett szelektív HUNMARC szolgáltatás és annak bemutató változata is.

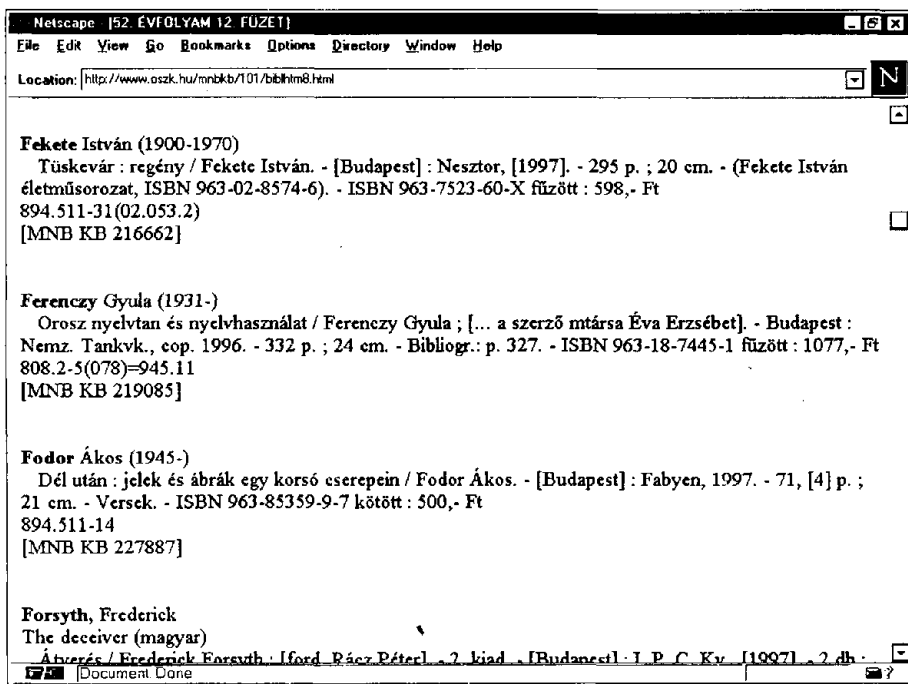
1. ábra

A **szakrendi** (szakterületek szerint csoportosított) **rész** kilenc szakfejezetben tartalmazza a bibliográfiai tételeket, azon belül betűrendben. A szakfejezetekbe a bibliográfiai tételek ETO (Egyetemes Tizedes Osztályozás) jelzeteik első jegye szerint kerülnek beosztásra. Egy bibliográfiai tétel több szakfejezetben is megjelenik, amennyiben az osztályozás során több különböző ETO főcsoportra utaló (első jegyében eltérő) szakjelzetet kapott. A tételállomány szakfejezetekre bontását azért tartjuk lényegesnek, mert így a felhasználónak lehetősége van arra, hogy **csak** az őt érdeklő szakterületre vonatkozó bibliográfiai tételeket olvassa be, a számára nem releváns tételek beolvasásával járó költséget megtakarítsa. Az egyes **bibliográfiai tételek** szabványos központozással, a nyomtatott füzetekhez nagyon hasonló, ún. katalóguscédula formában, a HTML által korlátozott szövegműködési lehetőségekkel jelennek meg (2. sz. ábra).

A betűrendes **mutató** a bibliográfiai leírásokból képzett szerző-cím, cím-szerző, közreműködő és tárgyi melléktétel típusú mutatótételekből áll (3. sz. ábra). Az ISBN mutató a jóváhagyott és a hibás vagy a kiadványba tévesen nyomtatott szabványszámokat tartalmazza. A bibliográfiai tételre a leírást egyértelműen azonosító, MNB KB névvel ellátott gépi azonosító szám utal vissza. Ezt kiválasztva a megfelelő bibliográfiai tétel jelenik meg – önállóan – a képernyőn.

A böngésző programok kereső parancsa (Find) jelentősen megkönnyíti a dokumentumban való eligazodást.

A félhavi periódus rövid időnek tűnhet arra, hogy a kurrens füzet anyagát minden érdeklődő átnézze, feldolgozza. Ezért nem egyetlen füzet, hanem több

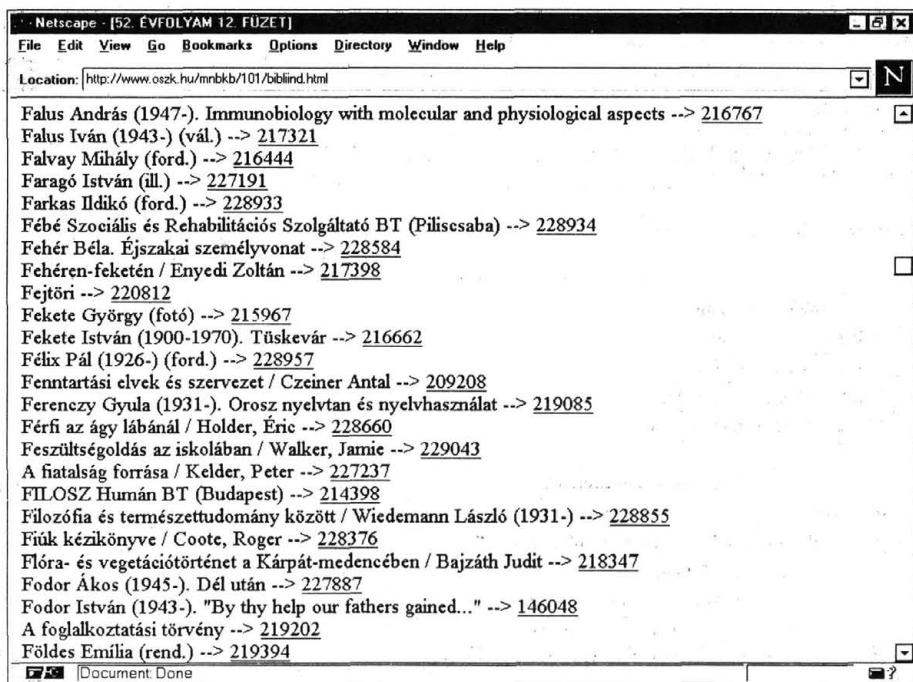
2. ábra

– jelenleg a mindenkori öt – utolsó füzetből álló **füzetsomag** hozzáférését biztosítjuk az OSZK szerver gépén. Az MNB címlapok fölé egy „borító” kerül, amely felsorolja és elérhetővé teszi a csomag egyes füzeteit.

Az Interneten való közzététel természetéből fakadóan azonnal nemzetközi. Ezért tervezzük, hogy a közeljövőben a kiadványt **angol nyelvű** címlappal és sűgóval is ellátjuk.

3. Bibliográfiai adatrekordok szolgáltatása az Interneten

Az MNB füzetekben leírt könyvek és könyvjellegű dokumentumok adataiból az OSZK – a füzet előállításával egyidejűleg – számítógépes adathordozón további számítógépes feldolgozások céljait szolgáló adatállományt is készít. A rekordok felépítése megfelel a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott bibliográfiai adatsere-formátumnak, illetve annak a magyar könyvtári szabványokhoz adaptált változatának, a HUNMARC-nak. A HUNMARC rekordokat floppy (elvileg mágnesszalagon is) térítés ellenében lehet az OSZK-tól megrendelni. Az előfizetés egy évre, az év során előállított valamennyi bibliográfiai rekordra érvényes. Az 1996. januárjától működő szolgáltatás megrendelésével a kvalifikált könyvtárosi munkát igénylő bibliográfiai feldolgozást takaríthatják meg az előfizetők.

3. ábra

Az MNB füzetek közzététele az Interneten felvetette a természetes igényként jelentkező szelektív rekordszolgáltatás megoldásának lehetőségét is: a bibliográfiai tételekre leadott rendelések alapján a kiválasztott bibliográfiai adatrekordok a hálózaton keresztül jutnak el a megrendelőkhöz. Az új szolgáltatás fő előnye abban rejlik, hogy a bibliográfiai adatrekordok az MNB füzetekkel együtt, az előállítással egy időben állnak rendelkezésre (és az eddigi szolgáltatásoknál mindenképpen hamarabb, hiszen nincs nyomdai sokszorosítás és postai terjesztés).

A bibliográfiai adatrekord szolgáltató rendszert az MNB címlapról és a borítóról hívhatják fel az előfizetők. Minden előfizető felhasználói azonosítót és jelszót kap, amellyel a program a szolgáltatás igénybevételének jogosultságát ellenőrzi. Az előfizetés (azaz a szelektív bibliográfiai adatszolgáltatás megrendelése) nem egy időszakra, hanem adott számú bibliográfiai adatrekordra vonatkozik, amely a felhasználó – önmaga által meghatározható nagyságú – kerete. A szolgáltatást az előfizető a kerete kimerüléséig veheti igénybe.

Bejelentkezés után a felhasználó megkapja a saját rendelés nyilvántartó lapját (4. sz. ábra), amely mindig jelzi a még szabad keretét. Ezen jelölheti ki a rekordazonosítókat (MNB KB) megadásával a letölteni kívánt bibliográfiai rekordokat. A válogatáshoz segítségül – célszerűen egy a megrendelőlap mellé helyezett külön ablakban – nézegetheti a bibliográfiát. A rekordazonosítók egyenkénti beírása mellett lehetőség van az ún. csoportos kijelölésre is, amelynek keretében pl. egy

kordokból mindössze néhányra van szükségük (gondolunk itt elsősorban kis könyvtárakra, külföldi Hungarica intézményekre).

Az eddigi bemutatók során többször feltették azt a kérdést, hogy miért kell a letölteni kívánt rekordok azonosítóit külön begépelni (esetleg egy Másol/Beilleszt művelettel átvenni), miért nem lehet a rekordokat, ill. azok azonosítóit közvetlenül az MNB füzetben az egérrel kiválasztani, ahogy az a grafikus felületű on-line lekérdező rendszerekben a másodlagos szelekció eszközeként szokásos. A válasz úgy összegezhető, hogy az MNB egy interaktív programmal kezelhető elektronikus dokumentum, de nem egy interaktív rendszer. A közvetlen kiválasztás lehetősége azt jelentené, hogy a megrendelőlap mellett az MNB füzeteket is felhasználónként külön kellene dinamikus elállítani, figyelni, az interakciókat kezelni és nyilvántartani. Ha meggondoljuk, hogy a számba jöhető HUN-MARC előfizetők az elektronikus MNB potenciális olvasótáborának töredékét teszik csak ki, nyilvánvalóvá válik, hogy az utóbbi, nagyságrendekkel bonyolultabb és költségesebb megoldás nem indokolt.

4. Folyamatban levő fejlesztések, fejlesztési elképzelések

Bízva a jelenlegi fejlesztések kedvező fogadtatásában, az Országos Széchényi Könyvtár további alkalmazások, szolgáltatások bevezetését tervezi. Ezek egyike egy olyan gyors tájékoztató bibliográfiai lista, amely heti 1-2 alkalommal a kötelestpéldányként és egyéb forrásból beérkező könyvek címéről tájékoztat. A gyors tájékoztató tételei minimális adattartalommal készülnek, szakjelzetek nélkül. A tervezett kiadvány elrendezése betűrendes, mutatója pedig a Magyar ISBN Iroda által jóváhagyott ISBN szám.

Készülhetne az egy csomagban elérhető füzetekhez közös, kumulált mutató, és bővíthetők lennének a bibliográfiai füzetek tételei a leírt könyvek rövid tartalmi ismertetésével is.

A könyvszakma megfelelő együttműködése esetén a két tájékoztató kiadványhoz vagy azok egyikéhez könyv-megrendelési rendszer kapcsolódhatna. A kiválasztott bibliográfiai tételhez olyan megrendelőlap kapcsolódna, amelyen magát a leírt kiadványt lehetne közvetlenül megrendelni. A lapok kitöltését részben a program biztosítaná, a kiadók és/vagy a hozzájuk kapcsolódó terjesztők e-mail címére automatikussá tehető az elküldés.

Nyilvánvaló, hogy ez az új megközelítés számos egyéb, jelenleg még be sem látható lehetőséget is kínálni fog a jövőben.

A fent ismertetett szolgáltatás mindenki számára közvetlenül elérhető az Interneten a <http://www.oszk.hu/mnbkb> címen.

**Nyáryné Grófcsik Erika, Pap Gáspár, Kolonits Zoltán,
SOFTING Kft**

**Sipos Márta,
Országos Széchényi Könyvtár**

Nézzünk bele a PAD-ba is avagy Egy új adatbázis a hálózaton

(Elhangzott a Networkshop '97 konferencián, Keszthelyen)

1. Bevezetés

Örömteli látni, hogy a hálózaton elérhető katalógusaink és adatbázisaink száma milyen rohamosan növekszik. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a bibliográfiai szakadatbázisok mintha alulmaradnának a gyűjteményeket reprezentáló katalógusokkal szemben. Vajon miért? Magyarországnak miért nincs szüksége színvonalas szakirodalom-feltáró eszközökre, amelyeket az Internet segítségével bárki bárholnan bármikor elérhet? Nem témája az előadásnak, mégis hadd tegyük fel a költőinek szánt kérdést: nem lenne nagyobb igény Magyarországon a szakirodalmi adatbázisok iránt?

Mindenekelőtt persze azt kell tisztázni, mit várunk egy szakirodalmi adatbázistól. Röviden:

- az adott szakterület irodalmának minél teljesebb reprezentálása – dokumentumtípusától függetlenül
- a szakterület információs igényeinek megfelelő struktúrájú és adattartalmú szurrogátumok
- pontos és mély tartalmi feltárás – lehetőleg terminológiai kontrollt biztosító szótár segítségével
- sokoldalú információvisszakeresési lehetőségek az adatok legszélesebb körére és kombinációjára.

Ezzel szemben mi a feladata egy adott gyűjteményt reprezentáló katalógusnak:

- a gyűjtemény minél teljesebb és gyorsabb reprezentációja
- a gyűjteményt használók igényeinek megfelelő adatstruktúra – amely illeszkedik a hagyományokhoz
- a gyűjteményben való eligazodást segítő tartalmi feltárás
- a dokumentumokhoz való hozzáférést támogató visszakeresési lehetőségek, állomány-, ill. kölcsönzési adatok.

Magyarországon mind a mai napig nem alakult ki az a kettős rendszer, amely a tőlünk nyugatra található információs világot jellemzi: a témádba vágó szakirodalmat gyűjtsd össze a megfelelő szakirodalmi adatbázisokból, a dokumentumokat pedig keresd meg a számodra leginkább megfelelő gyűjtemény katalógusában. Mivel kis országunkban a gyűjtemények gyakran egybeesnek egy-egy szak-

terület gyűjtőhelyeivel, a katalógusok megkísérlik ellátni mindkét funkciót. Valljuk be azonban őszintén, hogy az OPAC-okat vezérlő integrált könyvtári rendszerek nem alkalmasak arra, hogy szakirodalmi adatbázisok követelményeit kielégítsék, ez nem is feladatuk. Nem nélkülözhetjük továbbra sem a szöveges adatbáziskezelő szoftvereket, és egyre inkább szükség van központi adatbázis-szolgáltatókra is.

Ma Magyarországon a NIIF program vállalja fel egyedül ezt a feladatot. Arra lenne hivatott, hogy a nagy nyugati adatbázis-szolgáltatókhoz (DIALOG, DASTAR, European Space Agency stb.) hasonlóan tájékoztasson a magyar szakirodalmi forrásokról – ezt helyettünk soha senki nem fogja megtenni. Köszönet illeti a NIIF programot a lehetőségért, a szolgáltatás színvonaláért, a HUNGAR-NET-en keresztül ingyenes hozzáférést. Szakmánknak azonban illene elgondolkodni azon, miért nem élünk jobban ezekkel a lehetőségekkel.

A NIIF hostján jelenleg hozzáférhető adatbázisok nagy része 1994–1995-ben készült. A 60 adatbázisból alig 10 a szakirodalmi, és szinte egy sem naprakész. Jelenleg a két legfrissebb (1997-ben frissített) a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) és a Pedagógiai Adatbázis (PAD).

2. A pedagógia szakirodalmi adatbázisa – a PAD

2.1 Keletkezés, rövid történet

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) a neveléstudomány országos szakkönyvtáraként mintegy 40 éve állítja elő és gondozza a pedagógia nemzeti szakkönyvtáraként, a Magyar Pedagógiai Irodalmat és a Külföldi Pedagógiai Információt. 1989-től a bibliográfiák anyaga számítógépes adatbázis formájában is hozzáférhető az OPKM OPAC-ján belül.

Az 1996-os év két országos pályázata (NIIF és NKA) lehetővé tette, hogy az OPAC-ból előállítsuk a PAD adatbázist, amely immár megfelel a szakirodalmi adatbázisok követelményeinek. A NIIF pályázata révén átálltunk a HUNMARC formátumra, az adatbázis struktúráját átalakítottuk, korszerűsítettük. Jelenleg az adatbázis a BRS/Search szoftver segítségével kereshető a NIIF helka gépén, és web-es felületen is hozzáférhető (<http://www.iif.hu/db>). A kialakított struktúra és az adatelemek köre immáron lehetővé teszi, hogy bármely felületen kihasználhatóak legyenek az adatbázis pozitív adottságai.

Az NKA pályázata révén 20 évre visszamenőleg elvégeztük az idegen nyelvű könyvvállomány retrospektív konverzióját. A dokumentumok egy részének leírásait az OCLC Microcon szolgáltatása segítségével szereztük meg, a többi házi úton vittük gépre. Így hát tapasztalataink vannak a retrospektív konverzió mindkét megoldási formájáról. Egy év alatt mintegy 8000 rekordot sikerült így előállítanunk. Jelenleg ez a legteljesebb idegen nyelvű szakkönyvvállomány ma Magyarországon a neveléstudomány területén, amely immár országosan elérhető adatbázisban került feltárássra, magyar nyelvű hozzáféréssel.

A PAD adatbázis jelenleg mintegy 40 000 rekordot tartalmaz, magyar és idegen nyelvű könyveket, gyűjteményes kötetek tanulmányait és folyóiratcikkeket.

A magyar ERIC kíván lenni (ERIC = az Egyesült Államok művelődésügyi minisztériuma által előállított központi pedagógiai adatbázis). Feladatának tekinti, hogy minél teljesebben informáljon a Magyarországon elérhető hazai és külföldi, oktatással, neveléssel kapcsolatos publikációkról. Témáját tekintve az adatbázis igen nagy érdeklődésre, széles felhasználói körre számíthat, hiszen a pedagógia nemcsak a pedagógusok életének a szerves része.

Az adatbázis tartalmazza 1989-től a Magyarországon megjelent teljes pedagógiai szakirodalmat, ezen kívül egy reprezentatív válogatást a Magyarországon hozzáférhető jelentősebb idegen nyelvű folyóiratcikkekről, ill. az Országos Pedagógiai Könyvtár állományában lévő idegen nyelvű könyvekről (1975-ig visszamenőleg). Pedagógiai szakirodalmon értünk minden oktatással, neveléssel, ezek elméleti, politikai, módszertani, történeti, szociológiai, pszichológiai aspektusaival, a pedagógusképzéssel és a felsőoktatás pedagógiájával foglalkozó, terjedelmében, témájában és minőségében a szakirodalom mércéjét megütő publikációt. A tankönyvek maguk nem részei az adatbázisnak, ezek továbbra is csak a könyvtár helyben használható számítógépes nyilvános katalógusában találhatóak meg. A tankönyvekkel foglalkozó munkák és a tanári kézikönyvek azonban benne vannak a PAD-ban. Ugyanazon mű többedik változatlan kiadásait csak egyszer tünteti fel az adatbázis, a többes kiadásokat az online katalógusban lehet megtalálni. Az adatok forrása a megjelent könyvek mellett mintegy 300 magyar és közel 150 külföldi, elsősorban angol, német és francia nyelvű szakfolyóirat.

2.2 Adatszerkezet – HUNMARC-tapasztalatok

Adatformátumként természetesen adódott a HUNMARC. Nemcsak azért, mert a fenti pályázatoknak ez volt a feltétele, hanem azért is, mivel kiderült, hogy némi módosítással kiválóan alkalmazható adatbázis-igényekhez is. Az adatszerkezet kialakításánál törekedtünk a HUNMARC adottságainak maximális kihasználására. A hagyományos bibliográfiai adatmezők mellett sok lehetőséget ad egyéb információs adatok tárolására is. Bár a HUNMARC erőteljesen kötődik az MNB szükségleteihez, amennyiben kibővítjük a hiányzó adatelemek számára USMARC mezőkkel – a USMARC-kal a HUNMARC kiválóan illeszkedik –, szakirodalmi adatbázisokhoz is jól alkalmazkodó formátumot nyerünk.

Adatbázis-igényeinknek pl. sok jó lehetőséget ad a MARC formátum 008-as mezője, amelyet információs adatok tárolására alkalmazunk. Itt tudjuk feltüntetni és visszakereshetővé tenni a dokumentumok műfaját, intellektuális szintjét, illusztráltságát, speciális tartalmi jellemzőit (bibliográfia, statisztika, életrajz stb.). Alapjában véve ezek az információs adatok elsősorban nem a visszakeresést szolgálják a MARC formátumban, sok helyen nem is nagyon alkalmazzák őket. Szakirodalmi adatbázisokban azonban rendkívül jó szolgálatot tehetnek, elsősorban a találati halmazainkat szűkítő szempontként. Ezeket az adatokat jelenleg a PAD adatbázisnak csak az OPKM-ben elérhető változata tartalmazza, a BRS/Search alatt kereshető verzió ennél szűkítettebb.

Nagyon hasznos szolgáltatása a MARC formátumnak, hogy lehetőséget ad a személynevek, testületek és rendezvénynevek elkülönítésére, így a visszakeresés-

nél az eltérő típusú adatokhoz a megfelelő invertálási és keresési módok alkalmazhatók. Személyneveknél nem célszerű a szavankénti keresés, testületeknél, ill. rendezvényeknél azonban kívánatos lehet.

A PAD adatbázis-jellegéből következően a feltárt dokumentumtípusok tekintetében is eltér a katalógusoktól. A szakirodalmi igények a monografikus dokumentumok mellett kiterjednek ezen dokumentumok analitikus feltárására is. Egy igényes adatbázisnak tájékoztatni kell a témájában megjelenő valamennyi publikációról, jelenjék az meg gyűjteményes kötet elemeként vagy akár folyóiratcikk formájában. A HUNMARC csak a monografikus, ill. időszaki kiadványok formátumát tartalmazza egyelőre. Mivel azonban az alapvető adattípusok megegyeznek, nem jelentett különösebb nehézséget, hogy a hiányzó adatmezőket a USMARC-ból átvéve kialakítsuk a PAD számára az analitikus HUNMARC formátumot is. Átemeltük a 773-as (a forrásdokumentum adatai) mező megfelelő almezőit, így jól elkülönítetten, de egységesen tudunk dolgozni folyóiratcikkekkel és egyéb könyvrészletekkel is.

2.3 Tartalmi feltárás

A bevezetésben már említett mély tartalmi feltáráshoz sajnos a HUNMARC nem ad meg minden lehetőséget. Nagyon hiányzik például az egyéb MARC-okban megtalálható 650-es tárgyszó mező (topical subject headings). Mivel Magyarországon nincs egységes tárgyszavazási gyakorlat – mint az Egyesült Államokban a Library of Congress tárgyszórendszerének egységes használata –, ebben a mezőben minden adatbázis a saját tárgyszavas osztályozását alkalmazhatja. A PAD esetében ez az OPKM-ben kifejlesztett és karbantartott pedagógiai tárgyszójegyzék elemeit jelenti.

A HUNMARC a tartalmi feltáráshoz csak az ETO és a tárgyi melléktételek alkalmazására ad lehetőséget, ez a hazai sokszínűséget ismerve az MNB-n kívül aligha elegendő másnak. További ilyen szempontjainkat így nekünk is a helyi adatok számára fenntartott 9xx-as mezőkben kellett elhelyeznünk. Szakirodalmi adatbázisunk pl. nem nélkülözheti a címfordítást és a referátumot. Nem igazán megmagyarázható, hogy a HUNMARC miért nem tartalmaz ilyen adatmezőket, hiszen a referátum vagy az annotáció nem tekinthető speciálisan helyi adattípusnak. Tény, hogy könyvtári katalógusok és nemzeti bibliográfiák nem szoktak ilyen adatokat felvenni, ebből is látszik, hogy az egységes nemzeti adatformátum kialakításakor nem ártana gondolni a szakirodalmi adatbázisok igényeire is.

A PAD adatbázis sokoldalú tartalmi feltárással igyekszik minél inkább elébe menni a felhasználói igényeknek. A tárgyszavak alkalmazási rendjeként az Angliából átvett és Magyarországon egyedül itt alkalmazott PRECIS (Preserved Context Indexing System) indexelési eljárást, szintaxist alkalmazzuk. Lényege, hogy szerepoperátorai és rotációs technikája segítségével a tárgyszavak közti szövegösszefüggést megőrizve mintegy a természetes nyelv mondataihoz hasonlóan informál a tartalomról. Többéves tapasztalataink alapján mára jól látszanak ennek előnyei és hátrányai egyaránt. A magas intellektuális szint nehézségeket okoz a visszakeresésben. A PAD jelenlegi állapotában ketté kellett választani a visszakeresés szempontjait szolgáló mellérendelő tárgyszavazást és a tartalmi fel-

tárás válogatást segítő eszközeként alkalmazott PRECIS indexelést. Az OPKM OPAC-jában a kettő jól megfér egymással: a felhasználó a mellérendelt tárgyszavak között keres, a megjelenítési formátumban azonban ezen tárgyszavak kontextust tükröző láncjaival találkozhat, amelyek mintegy annotációként informálják a dokumentum tartalmáról. A BRS/Search alatt a hálózaton át kereshető változata az adatbázisnak csak a tárgyszavakat tartalmazza. A tárgyszavazásban azonban érvényesülnek valamelyest az indexelési szempontok is, hiszen a dokumentum tartalmát kifejező tárgyszavak sorrendje ugyanazt az elvet követi, mint a PRECIS. Így az esetek többségében a tárgyszavak egymásutánisága mondatszerűen kifejezi egyszerszintű a közöttük fennálló kontextust is. Ennek érdekében helyenként olyan elemek is előfordulnak a tárgyszavak között, melyek önmagukban nem tartalomhordozók, ellentmondanak a tárgyszavazás szabályainak, de szükség van rájuk a kontextus egyértelműsítéséhez (pl. szerepe, hatása szempontjából stb.). Az adatbázist igazán professzionális módon kezelni tudó felhasználó ezek segítségével akár egészen kifinomult keresőkérdések megfogalmazására is képes.

A tartalom szerinti visszakeresés differenciálását, finomítását szolgálja továbbá a tárgyszójegyzék generalizáló osztályozásként alkalmazott szaksoportrendszere. Segítségével egyrészt könnyebb az átfogó témák keresése, nagy szerepe azonban a tematikus keresés finomításánál van. Eredeti funkciója a nyomtatott bibliográfiákban a tételek elrendezése volt. Az adatbázisban a szaksoportszámok megmutatják, hogy globálisan a dokumentum mely témakör ill. témakörök alá sorolható. Tárgyszavas keresés szaksoportszámmal kombinálva lehetővé teszi, hogy az adott témakör irodalmát a megfelelő szempontból tárgyaló műveket összegyűjthessük. Ennek hasznát igazán az érzi, aki megpróbált már társadalomtudományi adatbázisokban keresni olyan fogalmakat, amelyek jelentése nagyon tág, ill. amelyek sokféle szempontból tárgyalhatók. A PAD-ban például nem célszerű *általános iskola* tárgyszóra keresni, mert a találati halmaz áttekinthetetlen. Minden olyan dokumentum megkapja ugyanis ezt a tárgyszót, amely akár az általános iskolával mint iskolatípussal, az ott folyó bármely tantárgy oktatásával, neveléssel stb. foglalkozik, vagy akár egy konkrét iskolát, az ott folyó gyakorlatot mutatja be. Ez kb. egyharmada a teljes adatbázisnak. A használó azonban feltehetőleg vagy módszertani irodalmat keres, vagy oktatáspolitikai jellegű, vagy konkrét iskolákat stb. Az ilyen jellegű szűkítéshez ad segítséget a szaksoportos osztályozás, amely a dokumentum alaptémájának megadásával orientál. Ha pl. az *általános iskola* mint iskolatípus a keresés tárgya, a dokumentum a 222-es (iskolatípusok) szaksoportba lesz sorolva, ha iskolatörténeti a tárgyalásmód, akkor pedig megtalálható a 64-es (neveléstörténet) szaksoportszám alatt.

A PAD csak szabályozott nyelvű osztályozást alkalmaz, a kulcsszavakat a címmezők szavas invertálása helyettesíti, ami azt jelenti, hogy ilyen mezők minden szava – kivéve a stoplistában letiltottakat – kereshető, eredeti formájában. Mivel a BRS/Search kiváló keresőnyelvet kínál (csonkolás, keresőelemek közelségének meghatározása stb.), átgondolt keresőprofillal igen jó pontosság/teljesség arányt érhetünk el.

A tartalmi feltárásnak ez a sokszínűsége az esetek egy részében talán feleslegesnek, erőt, energiát pocsékolónak tűnhet. A célunk azonban az, hogy szak-

irodalmi adatbázisként minden kérdésre a lehető legteljesebb és legpontosabb választ adja meg az adatbázis, inkább legyen átfedésem, mint hogy elveszen az információ.

3. Retrospektív konverziós tapasztalatok

Fentebb már említettük, hogy az adatbázis tekintélyes részét képezik azok a tételek, amelyeket a Nemzeti Kulturális Alap támogatásának köszönhetően retrospektív konverzióval építettünk be. Ennek során rendkívül jó tapasztalataink vannak az OCLC Europe szolgáltatásaival. A Microcon szoftver segítségével 4000 tétel leírását kértük az OCLC központi adatbázisától, és 3244-et ténylegesen meg is kaptunk. Úgy hisszük, ez kiváló találati aránynak mondható. Igaz, hogy eleve célirányosan csak angol, német és francia nyelvű dokumentumokkal próbálkoztunk, ezek közül is azokkal, amelyeknek ismert volt az ISBN száma. Kisebbségi adatrögzítő munkával így ilyen jó eredményt tudtunk elérni. Az OCLC központi szolgáltatásai pontosak, kiszámíthatóak és megbízhatóak.

Némi gondot az OCLC USMARC tételeinek átvétele, konvertálása okozott. A MARC formátumok kompatibilitása természetesen szabványszerű, az alkalmazásbeli különbségek azonban okozhatnak meglepetéseket. A HUNMARC például az adatmezőkön kívül, programozással oldja meg a központosítást, az OCLC tételeiben azonban benne vannak a központosítási jelek is. A duplázódás kiküszöbölése érdekében ezeket átvétel előtt ki kell szedni. A személynevek leírásában a HUNMARC külön almezőkben helyezi el a név egyes elemeit, az OCLC nem teszi ugyanezt, ott a teljes név egy almezőben van. Ennek utólagos szétszedése automatikusan igen nehéz, szinte lehetetlen. (Csak zárójelben: gondolkodjunk el rajta, tulajdonképpen mi a funkciója annak, hogy elkülönítsük a vezetéknevet a keresztnévtől? Sok problémát megoldana, ha ez egyszerűbb lenne a HUNMARC-ban is).

Befejezés

Őszintén reméljük, hogy a PAD adatbázis kedvelt és sokat használt eszköze lesz információk életünknek. Az Internet természetesen újabb lehetőségeket és kihívásokat jelent majd, de elveinkből nem szeretnénk engedni, és az igényességet mindennél fontosabbnak tartjuk. A puding igazi próbája azonban az, hogy megeszik, az adatbázis pedig az, hányan és milyen hatékonyan, mennyire elégedetten használják. Az erre vonatkozó visszajelzéseket nagyon várjuk, enélkül nem tudunk munkánkon javítani. Szeretettel ajánljuk tehát a HUNGARNET közösségnek, hogy minél többször üljön be a PAD-ba.

Varga Katalin